

Huisvlíjt 20/12

Een met zekere onregelmatigheid verschijnend magazine van
Productiehuis Brabant • zomer 2012

Ruimte

Och ja

Inhoudsopgave

	3
Och ja	4
Ruimte voor een nieuwe generatie	14
This place matters to us	22
Shared space of action	30
Productiehuis on the road	32
w.v.t.t.k.	34
Agenda	35
Productiehuis Brabant	

Colofon

Dit magazine is een uitgave van Productiehuis Brabant

Redactie:
Pietjan Dusee, Heleen Volman, Dirk Verhoeven en Bregtje Radstake (gastredacteur)

Grafische vormgeving:
Eric Schreurs en Ruud Buys (BE/O Ontwerpers)

Omslag:
TERRAS, voorpubliciteitsbeeld door Dorot Sobczyk

Druk:
Drukkerij Gianotten

Oplage:
2.000

Verschijningsdatum:
zomer 2012

Productiehuis Brabant,
Boschdijkstraat 45,
5211 VD 's-Hertogenbosch
T 073-6125579
F 073-6121532
info@productiehuis.nl
productiehuis.nl

Pietjan Dusee
Artistiek directeur

Ruimte

Ruimte voor een nieuwe generatie
11 korte interviews

Zijn wij inmiddels allen kinderen van deze tijd? Goed gedresseerde burgers die nooit meer spreken van 'problemen' maar altijd denken in 'kansen' en 'uitdagingen'? Makers, docenten, fondsen, theaters, festivals, recensenten... Op de vraag of er na de bezuinigingen nog genoeg ruimte blijft voor de ontplooiing van een nieuwe generatie choreografen en regisseurs reageert geen van de betrokkenen pessimistisch. Het gegeven van 'cultureel ondernemerschap' lijkt een vanzelfsprekend uitgangspunt. Leggen we ons er bij neer dat ook de kunsten worden ingelijfd bij de alles verterende economische snelweg? In ieder geval wordt er vol overtuiging gewerkt aan een groter maatschappelijk bereik en is 'het publiek' voor menigeen onderwerp van reflectie. Oh ja: publiek! Stond ook op ons lijstje om te interviewen. We kwamen er nog niet aan toe. Door Heleen Volman en Dirk Verhoeven

**“Ja, er is
maar één
lamp.”**

Jelena Kostić is choreografe en artistiek leider van Stichting Kostić. Haar kernteam bestaat onder meer uit dansdramaturgen, een coach, componisten, een technicus en pr-medewerkers. Negen zelfstandige dansproducties verder kan Jelena inmiddels wel met ervaring spreken over de valkuilen rond het maken van een eigen voorstelling en crises in je eigen club: “Na als danser aanwezig te zijn geweest op Dance Web 2006 – de jaarlijkse, internationale conventie tijdens het Vienna International Dance Festival - raakte ik meer en meer gefascineerd om mijn eigen verhalen te bedenken, mijn eigen mening op het podium te zetten. Ik heb een professionaliseringsstap gemaakt. Alle andere mensen in mijn team zijn er op natuurlijke weg bij gekomen, door samen te werken. Je komt er wel achter wat je wel en niet kan. Als je het zelf niet goed voorbereid - de stijl en richting van een nieuwe productie - dan heeft dat weerslag op de mensen met wie je werkt. Ik probeer de productietaken weg te houden van mezelf. Soms moet je gewoon zeggen: ‘ja, er is maar één lamp’ en het daar mee doen. Als je op tijd begint om problemen te benoemen komt het wel goed. Voordat je begint aan een nieuwe productie moet je zoveel mogelijk helder hebben. Elkaar in de ogen kijken en zeker weten dat het oké is.

Financieel kan ik niet spreken met de dansers. Dan word ik emotioneel. Elke keer dat ik begin aan een voorstelling staat het concept centraal en dat schrijf ik niet op vriendschap. Ik kan met de dansers drinken en lol hebben, maar als het over het stuk gaat kies ik op kwaliteit en is het concept leidend. Ik speel in het maakproces de *bad cop* en ik heb een dramaturg - een *good cop* - erbij. Het is een psychologisch proces, waarin je soms extra mijlen maakt en tegen een muur loopt. Zo vond ik het decor van mijn laatste dansvoorstelling *March* prachtig en beschilderde ik het tot een uur 's nachts, maar de rest van het team vond het verschrikkelijk.”

Regisseuse Karin Netten zoekt naar nieuwe speelplekken en verse grond voor onder haar stukken. Ze trekt met haar nieuwe voorstelling *Klandizie* de wijk in en verkent cultureel ondernemend het oosten van Nederland. “Ik wil toneel uit zijn ivoren toren halen. Ik wil echter geen wijktheater maken. Ik blijf wel kunst maken, wat voller is dan sommige mensen in eerste instantie willen. Tijdens een proeve in een wijktheater merkte ik dat ik toch elitairder ben dan ik dacht. De gelaagdheid en het intermenselijke van *Klandizie* vonden ze in de wijk te moeilijk, ze wilden het gewoon over de teloorgang van een winkel hebben. Maar ik denk dat het een goed toegankelijk stuk gaat zijn voor zowel ‘theaterpubliek’ als breder publiek. Ik hoop dat iedereen op een eigen laag kan inhaken.

Vanaf januari ga ik een half jaar in dienst bij het Kamerooperahuis in Zwolle. Zij gaan met collectieven van jonge makers werken. We vormen een kleine club en

**“Mijn bereid-
heid is groot
om vanuit de
samenleving
te starten.”**

**“Investeren
om 't rondom de
voorstellingen
gezellig en aantrek-
kelijk te maken.”**

gaan heel open te werk. We gaan het cultureel ondernemen onderzoeken: wat gaan we maken, waar is een behoefte, gaan we met amateurs werken in de regio of niet? Door de bezuinigingen was er een hopeloze sfeer in de sector, maar daar in dat huis voel je energie. Volgens mij zijn we als sector genoeg wakker geschud. Teveel met je eigen ikje bezig zijn als kunstenaar is niet meer van deze tijd. Ik geloof erin dat we gewoon dingen moeten proberen en bezit een flinke aanpakmentaliteit. Ik ga mezelf in bedrijven neerzetten. Ik wil gesprekken aangaan, daar gaat veel tijd in zitten. Ik ben benieuwd wat er leeft in de regio. Mijn bereidheid is groot om vanuit de samenleving te beginnen aan een productie. Mijn ambitie is een nieuwe opera te maken en te experimenteren met wat muziektheater voor mij is. Het Kamerooperahuis heeft een groot internationaal netwerk, dus van daaruit is ook het buitenland bereikbaar. Het voelt alsof alles nog mogelijk is.”

Dirk Dumon, coördinator Bachelor Choreografie op de Fontys Hogeschool voor de Kunsten in Tilburg ziet verschillende bewegingen in zijn werkveld:

1. De attitude van studenten verandert in een razend tempo: betraden afgestudeerden twee jaar geleden nog met weinig praktische kennis de professionele arena, inmiddels storten zijn 3^e en 4^e jaars studenten zich volledig bewust van waar ze zich in begeven op de markt. Studenten zijn initiatiefrijke, ze weten wat er speelt en wat er verandert.
2. Het lesprogramma slaat steeds meer een brug naar buiten en bereidt voor op de praktijk. Zo is er naast de lessen werkveldoriëntatie inmiddels een minor ‘ondernemerschap’ voor het 3^e jaar. Ook leren studenten omgevingsanalyses maken en projectplannen schrijven.
3. Het Bureau Projecten pleit een regelrechte weg de samenleving in. Via dit bureau huren mensen en organisaties van buiten de academie dansers, choreografen en projecten in.
4. Vanuit de wens om afgestudeerden langer in het zuiden te houden, is dit jaar het idee van Pleisterplaats voor talentontwikkeling geïntroduceerd. Een programma voor ondersteuning, groei en onderzoek: een win-win-situatie voor studenten, dans en omgeving.
5. Met activiteiten als de International Choreographers Week i.s.m. Dansstad Tilburg wordt het ontstaan van internationale netwerken voor studenten en professionals gestimuleerd.

Ad van Terheijden, directeur van Schouwburg De Kring in Roosendaal verwacht veel van een intensieve samenwerking van de Brabantse theaters onderling om met name het werk van Brabantse makers te promoten. Nu is het nog zo dat Brabant is opgedeeld in drieën: oost, midden en west. Daarbij zit West-Brabant in een geïsoleerde positie: bij Breda houdt 't wel

**“Je bedje
is niet zomaar
gespreid.
Daar wordt
veel over
gesproken.”**

zo'n beetje op. Bergen op Zoom, Roosendaal, Etten-leur staan niet op de kaart. Dat kan anders.

De programmering in zijn theater staat sterk onder druk. Het afgelopen jaar is de kaartverkoop gedaald van 100.000 naar 80.000. Dat is een daling van 20%. Het aanbod moet terug van 200 naar 170 voorstellingen. Dan is het moeilijk om kwetsbaar aanbod van jonge makers te programmeren. Dat is echt voor de liefhebbers, daar moet je aan bouwen. Maar met vereende krachten van de Brabantse theaters ziet hij het wel zitten om ruimte te maken voor het Gloednieuw-concept: een tweedaags programma, geïnitieerd vanuit zowel producenten als programmeurs, waarin vier nieuwe makers afgelopen jaar in een vijftal zuidelijke theaters neerstreken. Naast de voorstellingen was er een aantrekkelijk randprogramma. Hiermee kreeg het publiek de kans om op verschillende manieren kennis te maken met de nieuwe generatie dans- en theatermakers. "Dat is waarin we moeten investeren," zegt hij. "Maak het rondom de voorstelling zo aantrekkelijk mogelijk, daar heb ik komend jaar zo'n 45.000 euro voor gereserveerd."

Katja Heitmann en Anastasia Schwarzkopf studeren dit jaar af voor hun Bachelor Choreografie aan de Fontys Hogeschool voor de Kunsten. Ondersteund door programmeur en dramaturg Sander van der Schaaf onderzoeken ze parallel aan hun afstudeerprogramma waar hun speelruimte zit in het podiumkunstenaanbod.

Deze zomer is hun voorstelling *it's Hype Art* geselecteerd voor het Entreprijs-programma van Theaterfestival Boulevard. "Als kunstenaars willen wij communiceren met ons publiek. De podiumkunsten kunnen volgens ons veel meer gebruikmaken van hedendaagse communicatiecodes. Wanneer we dat niet doen, vervreemdt het theater zich van het publiek", stelt het trio. Hun ingang naar een groter en nieuw (dans)publiek zoeken ze in 'entertainment': shows, quizzen, wedstrijden, reality-soaps zoals je die op televisie ziet, maar ook nostalgie en amusementsclichés; codes die iedereen onmiddellijk herkent. Het publiek bij hun voorstellingen wordt ontvangen door gastvrouwen, opgevrolijkt door acteurs met gouden clownsneuzen, verwend, in de watten gelegd... Alles draait om 'aandacht'. "Die aandacht vragen we niet alleen, we geven hem dubbel en dwars terug. Gemanipuleerde aandacht, dat wel." In de loop van de voorstelling verschuiven de codes, blijkt er aan iedere performance een absurd randje te zitten, krijgt de animatie in de pauze een minder vrijblijvende draai dan gedacht en krijgt het slotapplaus een zeer verrassende wending. "Door de conventies tussen publiek en performer op te schudden, proberen we mensen aan het denken te zetten. We confronteren ze met de rollen die ze dag in dag uit spelen. We willen niet 'slechts' provoceren, we bevragen."

De voorstelling *it's Hype Art* is het startpunt van een gloednieuw concept: een verzameling performances en voorstellingen die je los maar ook als geheel kan

zien. Het plan is de komende jaren een soort poule van korte stukken te ontwikkelen die, door ze al dan niet te combineren tot één theaterbeleving, een verrassende context en daarmee een extra betekenislaag krijgen. Ook met de dansers wordt poule-gewijs gewerkt. "Voor *Hype Art* op de Boulevard werken we met 25 performers. We kunnen nu nog met studenten werken maar in de professionele wereld zou dit onbetaalbaar zijn, laat staan repeteren met zo'n groep. In ons toekomstplan voor *Hype Art* wordt iedere performer een soort aandeelhouder. Hoe meer je repeteert (en dus investeert), hoe vaker je kunt spelen en hoe meer je kunt verdienen. Onze toekomst is nu eenmaal minder vrijblijvend."

Lucas De Man is artistiek leider van Stichting Nieuwe Helden; een netwerk van kunstenaars-theatermakers dat in binnen- en buitenland culturele concepten voor de openbare ruimte ontwerpt. Sinds enkele jaren is Lucas ook verbonden aan Het Zuidelijk Toneel. Voor de kunstplanperiode 2013-2016 vroeg dit gezelschap hem, naast nog drie andere makers van de nieuwe generatie, om zich te verbinden aan één van de vier grote steden in Noord-Brabant. Voor Lucas is dit Den Bosch geworden. De vraag of de binding met één stad hem minder of juist meer ruimte gaat brengen,

beantwoordt hij met een passioneel "meer, veel meer: alle ruimte." Dit enthousiasme komt voort uit de theorieën en de manier van werken die Lucas ontwikkelt vanaf het moment dat hij zich met theater bezig houdt. "De stad is de ruimte waar een kunstenaar zich toe moet verhouden", vindt hij. "Binnen die stad is het theater slechts één van de vele plekken waar je kunt maken en presenteren." De komende vier jaar wil hij op alle mogelijke plekken in de stad opduiken: om er te schrijven, te spelen, iets teweeg te brengen. "In februari 2013 begonnen we met een groot feest: eten, drank, liefde en muziek in de Verkadefabriek. Daarvoor heb ik mensen uit verschillende disciplines en doorheen alle lagen van de stad uitgenodigd, kunstenaars, politici, beleidsmakers, ondernemers, enz... Mensen waarmee ik mij de komende jaren in een constante dialoog wil begeven. De dialoog is de drijfveer achter mijn werk. Om de dialoog richting te geven, focus ik met mijn projecten altijd op een bepaalde doelgroep, bijvoorbeeld in *Bejaarden en begeerte*, de naam zegt het al, op bejaarden. En wordt de dialoog tussen vaders en kinderen gestimuleerd door met elkaar te eten als onderdeel van de voorstelling *Dinner with Dad*, deze zomer te zien tijdens Theaterfestival Boulevard. Zo wil ik plekken creëren in de openbare ruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, waar ze letterlijk niks moeten, zich niet hoeven te legitimeren, niet (of weinig) hoeven te betalen, zich niet anders voor hoeven te doen dan ze zijn. Er is nood aan zulke plekken, mensen hebben nood aan elkaar. Het is juist die taak die theater kan vervullen om zulke plekken te creëren. Niet alleen in zaaltjes. Wij máken ruimte: letterlijk en metaforisch. Als dit je aanspreekt, lees dan ook zeker mijn artikel 'Wat kunst (kan) doen'.
www.nieuwehelden.nl

“Het grootste gevaar is een tunnelvisie te krijgen.”

Claire Goossens (1985) is masterstudent Theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en sinds enkele jaren werkzaam als cultuurjournalist. Wat begon op een blauwe maandag met een jongerenpagina in een lokaal krantje, heeft zich onder meer via CJP Magazine, het programma-boekje van de Toneelschuur en Plugout.nl ontwikkeld tot haar huidige positie. Momenteel is zij theaterrecensent en Eindredacteur Theater bij het jonge webmagazine CultuurBewust.nl. Na haar studie hoopt ze tevens ervaring op te gaan doen als dramaturg. “Ik heb het altijd als een persoonlijke missie beschouwd om over jonge en talentvolle theatermakers te schrijven, omdat ik het belangrijk vind dat er voldoende creatieve uitingen zijn die voortkomen uit nieuwe generaties theatermakers die product zijn van de huidige maatschappij, en dat daar oog voor is. Maar deze taak wordt niet zozeer belangrijker door de bezuinigingen. Naast jong talent moet er ook altijd geschreven worden over gevestigd talent en ‘oude rotten’ ten opzichte van dat nieuwe talent. Het grootste gevaar voor een journalist is een tunnelvisie te krijgen. Je moet ogen en oren ophouden voor alles wat nieuw is, maar ook voor alles dat ‘oud’ en ‘gebruikelijk’ is in het theaterveld. Als je niet weet wat gangbaar is, dan kan je het nieuwe niet op waarde schatten.

Via de digitale ruimte die er is voor cultuurjournalistiek bereiken we denk ik eerder en meer jongeren. Cultuurparticipatie onder jongeren vergroten, dat beogen wij door slim gebruik te maken van bijvoorbeeld Facebook en Twitter. Een kunst- en cultuurrubriek bij Nu.nl zou ook leuk zijn. Gelukkig heeft maandblad TM inmiddels ook een digitaal podium: theaterkrant.nl. De trend is gezet.

Tot nu toe heb ik bij CultuurBewust.nl voldoende plek gehad om tot de gewenste inhoud te komen. Het is ook maar de vraag of er wel voldoende publiek is voor al die cultuurjournalistieke ruimte en inhoud. Ik denk dat we meer bezig moeten zijn met doelgroepen van theater, dan met zoveel mogelijk ruimte creëren en behouden. Als je theaterpubliek vindt en weet te bereiken, dan vind je vanzelf ook de ruimte voor theater, en daarmee ook de behoefte aan en belangstelling voor cultuurjournalistiek.”

•••••

Firma MES bestaat uit vier jonge theatermakers die in 2008 samen afstudeerden aan de Toneelacademie Maastricht. Sindsdien maken zij vanuit Den Haag uitdagende voorstellingen op locatie en in het theater. Roos Eijmers is één van de vier Firmaleden en ziet veel speelruimte ontstaan: “Jonge makers hebben nu ruimte om het theaterlandschap opnieuw vorm te geven. Daar zit een enorme kans. Nu alles op losse schroeven is komen te staan is er ruimte om opnieuw te kijken naar systemen en patronen die al een aantal jaren hetzelfde zijn, en hier creatieve, nieuwe oplossingen voor te verzinnen. Theatergezelschappen die al langer bestaan hebben vaak een grote organisatie die moeilijk

“Kijk goed naar wat er allemaal al is in een stad.”

van koers kan veranderen, jonge makers zijn nog flexibel, dat is juist nu een groot voordeel.”

Over de goede ingrediënten voor een eigen, kansrijk theatercollectief is Roos glashelder: “De juiste mensen om je heen verzamelen, timing, bluf, samenwerken en een stevige zakelijk leider met een goed netwerk. Door vanaf het begin goed na te denken over hoe je je presenteert bouw je een band op met je publiek. Wees helder in wat je bent en wat niet, en draag dit uit. Zoek een goede, sterke samenwerkingspartner. Werk samen, maar zorg dat je je eigen gezicht behoudt. En kijk goed naar wat er allemaal al is in een stad. Kun je gebruikmaken van dingen (repetitielokalen, pr, netwerken) die er al zijn? Gebruikmaken van wat er om je heen is, is veel meer van deze tijd dan zelf steeds opnieuw het wiel uitvinden.”

•••••

“Volop in ontwikkeling”

Omdat ook zij invloed hebben op de ruimte die er voor jonge makers is, omdat een aantal van hen het beleid het afgelopen jaar al aanscherpte en omdat de crisis zich ook bij hen laat voelen, vroegen we verschillende particuliere fondsen om een reactie. Daarvoor blijkt het nog te vroeg. Mijke Godschalk, projectadviseur bij SNS Reaal Fonds: “We zijn constant bezig met het bekijken en daar waar nodig herijken van ons beleid. Juist het nu nog onduidelijke landschap van 2013 maakt het voor ons als particulier fonds lastig daar nu positie over in te nemen.”

•••••

“Ik zie eigenlijk weinig verschil in houding en oriëntatie tussen de studenten van een paar jaar geleden en onze huidige studenten. Geen van hen heeft zoiets van ‘Oh god, wat nu, de productiehuisen verdwijnen.’ Wat wel anders is, is dat we steeds vaker mensen uit de praktijk binnen krijgen, jonge mensen die zonder vakopleiding in televisieseries en speelfilms terecht zijn gekomen. Ze onderbreken hun loopbaan om meer te leren over het vak.” Aan het woord is Aram Adriaanse, vanaf 1999 gastdocent teksttoneel voor de acteursklassen van de Toneelacademie Maastricht en daarnaast vanaf 2007 coördinator van de regieopleiding. Hij denkt dat de functie van de productiehuisen als springplank voor een nieuwe generatie theatermakers inderdaad overgenomen zal worden door de gezelschappen. Een gezelschap als Orkater was bijvoorbeeld al bezig met talentontwikkeling. Ook de festivals zullen een belangrijkere rol gaan spelen. “Kijk,” zegt hij “als je net van de academie komt, ben je nog zeer wel in staat om met minimale middelen te werken, dat ben je immers gewend. De klappen zullen daarom verderop in de keten vallen, bij makers die al langer bezig zijn en inmiddels wat gunstigere voorwaarden hadden weten te creëren. Pas afgestudeerden zijn wat dat betreft minder kwetsbaar. Dat neemt niet weg dat er binnen de opleiding wel degelijk meer aandacht is voor cultureel ondernemerschap, het vinden van nieuwe plek-

“Zet je creativiteit niet alleen in voor het maakproces”

ken, het aanboren van nieuwe publieksgroepen. We bereiden onze afstudeerders (aan de regieopleiding zo'n 6 per jaar) voor op een toekomst in een veranderend kunstenveld, in het vierde jaar onder andere met projecten, lezingen en workshops. We stimuleren onze studenten om te pionieren, buiten de gebaande paden te kijken, op zoek te gaan naar waar theater nog meer een rol zou kunnen spelen. We vragen ze om hun creativiteit niet alleen in te zetten voor het maakproces, maar bij alle zaken erom heen. Van de nood een deugd maken, dat is de beweging. Met een open houding en inventiviteit kunnen er veel meer speelplekken gecreëerd worden. Maak je werk inzetbaar, vind een balans tussen je autonome werk en je werk in opdracht. En zie je werk in opdracht als een vingeroefening voor je ambachtelijkheid. Filmers doen dat allang. Dat is dan de winst van deze periode. Zonder daarmee het verdwijnen van de productiehuzen goed te praten."

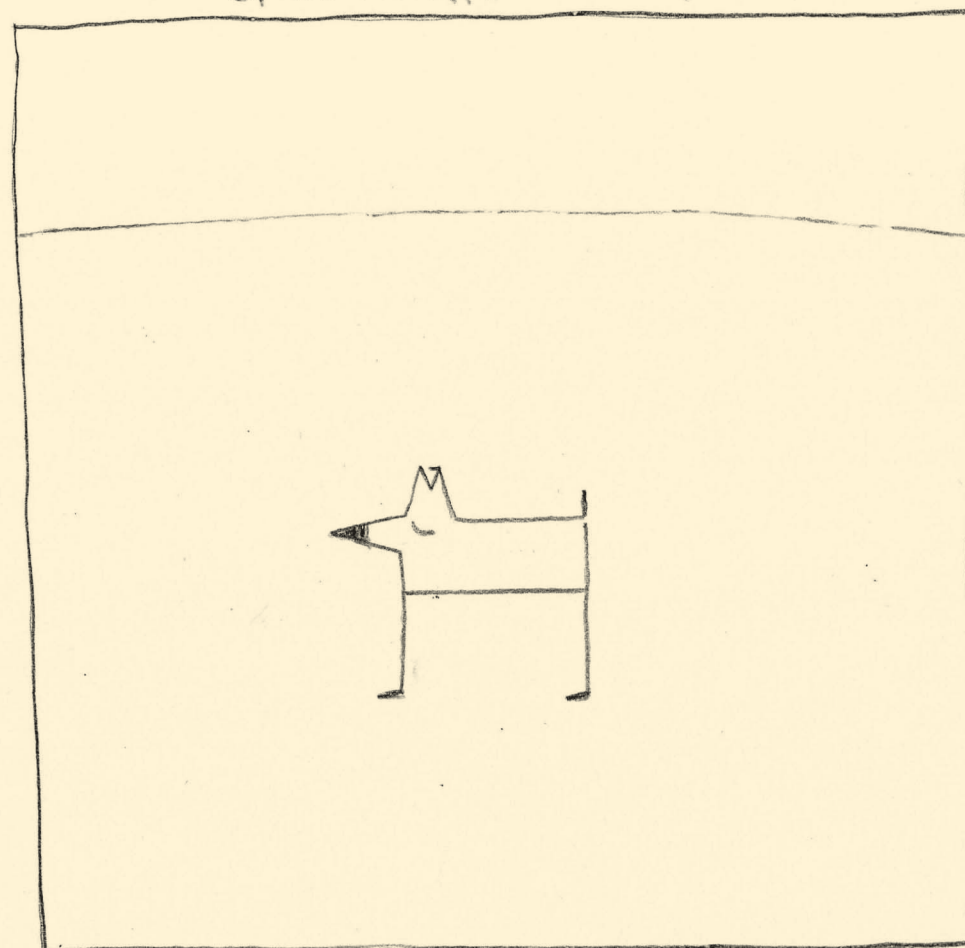
"Een terugkeer naar het lokale vraagt om een andere benadering"

In 2011 toonde Dries Douibi werk tijdens Bâtard Festival. Na afloop schreef hij een lange mail met opmerkingen en bedenkingen. Uit zijn woorden sprak visie, vond de organisatie. Zo is het gekomen dat Dries voor 2012 de nieuwe programmeur is. Onder zijn aanvoering ontstond het idee om voor de komende editie een Open Call te houden. "We vragen makers om zich nadrukkelijk te engageren aan ons onderzoek naar lokaliteit en om het gesprek hierover met ons aan te gaan. Het theater is een non-plaats geworden: theater maken in een zwarte doos kan overal, theater maken in Brussel alleen in Brussel. Het citaat van Jeroen Peters op onze site zegt het helemaal: 'Een terugkeer naar het lokale vraagt om een andere benadering van ruimte en tijd, ze houdt een reflectie in over inbedding, participatie en geleefde ervaring.' Brussel als stad inspireert. Het ligt in een van de rijkste regio's van de wereld, maar een groot deel van de inwoners is arm. Met Brussel als uitgangspunt maken we ook meer ruimte voor Franstalig werk. De Open Call zetten we uit in België en onze buurlanden. Het jonge makerschap kent geen leeftijd; makers herkennen elkaar in thematiek. We hebben met meer dan 300 makers gesproken, dat leidde tot 150 concrete inzendingen, allemaal terug te vinden op onze site. Want dat is wat we willen: met elkaar delen, leren van elkaars manier van werken. Uiteindelijk kiezen we voor tien makers bij wie we het engagement het interessantst, het mooist of het grootst vinden. De vraag die we ons blijven stellen is 'Wat is de zin van een festival voor jonge makers?' Aan de ene kant is zo'n festival een toonmoment bij uitstek, aan de andere kant breng je werk dat te pril is om ontwikkeling te tonen. En je wilt mogelijkheden creëren op de lange termijn: hoe kan ik overleven, wat als het minder gaat? De 7 miljoen waarmee in Vlaanderen onlangs de aangekondigde bezuinigingen ongedaan werden gemaakt, betekenen voor Bâtard continuïteit maar ook meer geld voor individuele makers. We blijven ook verantwoordelijkheid nemen voor de Nederlands makers, 100%. Acht jaar geleden werd Bâtard gestart om naast Theater aan Zee meer ruimte te creëren voor Nederlands werk. Het is met name de huidige Nederlandse situatie die ondanks de wrangheid inspireert: hoe kun je ook bij teruglopende middelen structuren en modellen ontwikkelen om je werk te tonen?"

Illustratie Makkie: suzannehuys.nl

MAKKIE LANDDE OOK WEL EENS
OP EEN STEPPE IN KAZACHSTAN

LEKKER VEEL RUIMTE

This place matters to us

Afgelopen zomer deed muziekredacteur en dj Dirk Verhoeven (kindamuzik.nl/kindamuzik.be) de zuidelijke muziekstaten van de Verenigde Staten aan voor een bezielde portie blues, country, soul en jazz. Zeker in Mississippi en Louisiana heeft de (veelal zwarte) bevolking het niet breed en dat valt direct op straat te zien. Door gebrek aan geld en middelen aangevuld met heftige weersomstandigheden staan veel gebouwen op instorten, zo ook de theaters die Dirk op zijn reis tegenkwam. Terug thuis ontdekte hij dat hij niet de enige is die zich schuldig maakt aan – zoals dat heet -*ruin porn* en dat ook boven de *Dixie line* genoeg schoonheid in verval te schieten is. Hij vulde zijn vervallen vakantiekiekjes aan met beelden uit de hele V.S. uit onder meer de fraaie online serie *75 Abandoned Theaters From Around The USA*. Reis mee van het wonderige noorden naar het stoffige zuiden. Zoals de beste zuidelijke treurliedjes altijd een sprankje hoop kennen, geldt dat ook voor sommige van deze ruïnes. Tekst: Dirk Verhoeven

New Roxy in Clarksdale, Mississippi. In Clarksdale is zo'n beetje alles vervallen. Dit is hét stadje en de staat van de blues, aan andere kunst-disciplines doen ze niet in Mississippi. In de hoogtijdagen speelden blues- en soulsterren als Son House, Muddy Waters, Howlin' Wolf en Ike Turner zich hier in het zweet. Vandaag de dag wordt de blues nog altijd gevoeld. Er hoeft niet meer met de hand geplukt te worden op de omliggende katoenvelden, maar de banen zijn ook nu nog honds-

beroerd. Zwarten maken de motels schoon of werken in de vele diners voor een belachelijke 2 euro per uur. Ze moeten leven van hun fooi. 's Avonds spelen ze in de *juke joints*: belabberd ogende maar verdomd swingende bluesketen, waar de vrouwen Budweiser in halve liters serveren, kip frituren en met de heupen schudden. Het theatertje op de foto lijkt ontzettend dicht, maar ook hier wordt laat op de avond live muziek gemaakt. (Foto: Anna van der Kruis)

Proctor's Palace Roof Theatre, Newark, New Jersey. Dit theater is een 'dubbeldekker' met boven een zaal met 900 stoelen en onder een met 2300. In deze hoofdzaal werd vaudeville vertoond, later nam film het volledig over. Het theater werd het slachtoffer van een fusie en stedelijk verval en sloot in 1968 de deuren. (Foto: Lauren Farmer, www.laurenfarmerphoto.com)

East End Theatre, Richmond, Virginia. Een art deco theater, dat opende in 1938 en sloot in 1970. Vroeger bezocht door grote sterren als John Wayne, Bette Davis en Humphrey Bogart. Nu staat het er al decennialang vervallen bij. Erosie, roest en onkruid nemen het over. Maar twee jaar geleden kocht Sterling Bilder Ontwikkelaars de bouwval op. Het eerste probleem dat zij moet tackelen is (het ontbreken van) het dak. Dat moet erop en het gebouw moet gestabiliseerd. De stad en het bestuur proberen de straat op te waarderen en East End is daarin het 'sleutelgebouw'. Er liggen meerdere scenario's op tafel die kunnen leiden tot een heropening, met op de eerste verdieping het nieuwe theater en op de tweede galeries en studio's. (Foto: Alison, Ma Blog)

Gem Theatre ofwel Thompson's Opera House, Pioche, Nevada. Dit is een van de drie overgebleven theaters uit de negentiende eeuw in de staat Nevada. Naja, overgebleven... Het staat nog, maar daar is alles mee gezegd. Gebouwd in 1873. In 1937 zette Frank Thompson naast het Opera House het Gem Theater, uitsluitend voor filmvertoningen. The Opera House raakte vanaf dat moment in verval. Stevige windvlagen teisterden het stadje en verwoestten het dak. De eigenaar kon nauwelijks quitte draaien, dus in 2002 werd de tent gesloten. (Foto: Don Barrett)

Grand Theatre in Paris, Texas.

Het Texaanse Parijs heeft twee 'bezienswaardigheden': een beeld van Jezus in cowboylaarzen en een replica/klimrekvariant van de Eiffeltoren met bovenop een felrode Stetson Hat. Op vrijdagavond kun je hier drie dingen doen om je te vermaken: 1. naar de bingo 2. naar de bowling 3. naar de bioscoop. Aan de rand van Paris staat een groot blok in de brandende zon met daarop 'Movies 8'. Acht strakke en - door een overactieve airco - ijskoude zalen met blockbusters. Midden in het stadje kon je vroeger gezelliger naar de film. Dat filmtheatertje is nu een spookhuis vol spinnenwebben en muizenkeutels, maar wordt onder handen genomen, zodat de Parijzenaren voor meer vertier minder snel de truck naar de grote stad Dallas hoeven te pakken. De gevel zegt het: *This place matters to us*. (Foto: Anna van der Kruis)

**Het publiek als levend organisme
in 'The Fifteen Project'
van Arno Schuitemaker**

Shared space of action

“Mijn voorstelling is een voorstel, letterlijk.” Tijdens Festival CEMENT ging de nieuwe choreografie van Arno Schuitemaker (1976) in première. De choreograaf deed iets opmerkelijks: hij nodigde toeschouwers uit om tijdens het festival bij te dragen aan de ontwikkeling van de voorstelling. Elke dag ging hij in dialoog met enkele gasten, om vervolgens de keuzes in de voorstelling opnieuw te overwegen. Dramaturg Cecile Brommer, die deze gesprekken leidde, beschrijft het gedachtegoed dat aan deze gedurfde opzet voorafging.

Tekst: Cecile Brommer / Fotografie: Dolph Cantrijn

1 Arno Schuitemaker gaat graag in dialoog over zijn werk, over dans, en breder, over de rol van de kunsten in het huidige tijdsgewricht. Voor *The Fifteen Project* (première 24 maart 2012, Festival Cement¹) nodigde hij mij als dramaturg uit om gesprekken met toeschouwers te leiden in de week voorafgaande aan de première. Op basis van die gesprekken zou hij verder werken aan de voorstelling. Een tot in uiterste consequentie doordachte opzet; trouw aan het idee dat het letterlijk om een voorstel-ling gaat, voorgesteld door de choreograaf aan de toeschouwers. “Ik wil de toeschouwers mede-eigenaar maken. De dansers stellen zich ook letterlijk voor aan het publiek.” Een weerslag van een project dat, zo denk ik, het best beschreven kan worden in dialoogvorm van de choreograaf, via de lezer, met zichzelf.

2 “Het publiek deelt de theaterzaal met de dansers. *Shared space of action = shared space of time.*” stelt Arno resoluut, en terecht. Als choreograaf kun je de aanwezigheid van het publiek niet ontkennen. Je bent verantwoordelijk voor de aard en het effect van de ontmoeting tussen uitvoerenden en toeschouwers in de theatteruimte. In haar scriptie over locatietheater stelt Charlotte Gruber, dat de theatteruimte feitelijk een publieke ruimte is. De gedragsregels wijken echter meestal af van gangbare, maatschappelijke omgangsvormen, met dank aan de tussenkomst van de theatermaker: “Aangezien (het creëren of hervinden van publieke ruimte – CB) gebeurt door het in beslag nemen van de kijker, ofwel door interactie te veroorzaken, is de conclusie dat een van de belangrijkste potenties het omkeren van symptomen van vervreemding is.” (*Interactions: Performing Actual and Virtual Spaces as Stages of Inter-est*, Theatre Studies, Universiteit van Amsterdam, 2011.)

3 Op zoek naar meer informatie over de relatie tussen uitvoerenden en toeschouwers kwam Arno theorieën over spiegelneuronen tegen. Spiegelneuronen, zo las hij, imiteren wat we de ander zien doen, in onze hersens, zonder dat wij daarbij zelf hoeven te bewegen. Via imitatie begrijpen we. Via imitatie leren we. Als we vaak genoeg iemand een bepaalde beweging zien maken, ‘leren’ we die beweging, inclusief de achterliggende intentie, door de spiegeling van die beweging in onze hersens. Zo leren we gedrag kennen en elkaar begrijpen. Dit helpt ons identificeren, herkennen, ontwikkelen. Ook niet, of slechts deels zichtbare handelingen en intenties worden nagebootst. Imitatie via spiegelneuronen blijkt fundamenteel voor ons vermogen tot leren, empathie en zelfbewustzijn, en voor de overdracht van cultuur en taal. Wat is hier verrassend aan? Dat de mens dus niet eerst via de ratio selecteert en dan het bruikbare overdraagt op zijn weten en zijn fysiek, zoals lang betoogd door (medische) wetenschappers. We snappen intenties niet door deductie, maar door spiegeling.

4 “Als je iemand ziet met een van pijn vertrokken gezicht, kun je die pijn zelf voelen – acteurs beschikken, net als sommige politici, over het vermogen het publiek precies met imitatie van handelingen te manipuleren om bepaalde gevoelens en ervaringen over te brengen.” (Marco Iacoboni, *Het spiegelende brein: over inlevingsvermogen, imitatiegedrag en spiegelneuronen.*) Spiegelneuronen verklaren, zo zou ik zelf graag doorredeneren, waarom mensen naar film of theater gaan – naar representaties van menselijke gebeurtenissen die we kennen, herkennen, of mogelijk achten. Naar theater gaan is een vorm van training, een leerschool voor interacties en emoties die we in het dagelijks leven kunnen tegenkomen. Doordat we

nieuw gedrag blijven aanleren, breiden we ons arsenaal aan kennis daarover uit en zijn we beter uitgerust om allereerste situaties het hoofd te bieden. Dit oprekken van de hersens kan tot op late leeftijd! Naar theater of film gaan (met name die twee kunstvormen, omdat ze veelal menselijk gedrag (re)resenteren), is dus van levensbelang....

5 De spiegelneuronen tonen kennelijk aan dat we veel minder zelfstandig handelende mensen zijn dan we in onze over-geïndividualiseerde maatschappij denken. Mensen zijn nauw met elkaar verbonden op een fundamenteel, prereflectief niveau. Voor de humanisten onder de lezers: de ‘ik’ is wellicht niet de essentie van het denken en het denken niet de essentie van de mens. Denken en voelen kun je niet uit elkaar trekken. Zien, denken, ervaren en doen is één. De vrije wil – we zijn veel meer ‘dier’ dan een hele generatie denkers ons heeft doen willen geloven. Volgens het anti-humanisme van John Gray, dat mijn eigen zien, denken, doen en ervaren momenteel sterk beïnvloedt, betekent dit: “Kennis maakt ons niet vrij. Het houdt ons daar waar we altijd geweest zijn, ten prooi aan elke mogelijke dwaasheid.” (in *Straw Dogs*)

6 Voor de aanvang van het repetitieproces stelde Arno zichzelf de vraag: “Hoe verhouden wij ons in deze tijd tot de ander?” Het zoeken naar een antwoord pakte hij concreet aan. Elke dag hing hij een krant aan de muur van de repetitiestudio, met omcirkelde beelden en woorden. Op basis daarvan ontwikkelde hij met de dansers bewegingsmateriaal, waarbij de dansers persoonlijke observaties toevoegden. Toeschouwers krijgen dat nieuws immers ook dagelijks toegediend, zo redeneerde Arno, en worden daar tot in hun fysiek door aangeraakt, gevormd. Met name

beelden en ‘beeldende woorden’ hebben een (ver)vormende werking. Aldus entte Arno de choreografie op het raamwerk van beelden dat ons dagelijks omringt, én op het persoonlijke bewegingspotentieel van de dansers.

7 Grondslag van de voorstelling werd gevormd door ideeën uit de wetenschap over spiegelneuronen, over het proces van menselijke interactie. De beleving van de toeschouwer bepaalt aldus de dramaturgie van *The Fifteen Project*, zonder dat er sprake is van participatie. Hiermee staat Arno middenin de hedendaagse theatertraditie, die ik met het oog op de focus van de theatervoorstelling als volgt zou willen samenvatten: eerst gericht op de vertelling (klassiek), dan op de verteller (Brecht) en het vertelde/verbeelde (postmodernisme), tot aan het eind van de 20e eeuw een vierde element prominent werd: de toeschouwer. Laatstgenoemde focus is het best zichtbaar in ervaringstheater waarbij de toeschouwers tot ‘mede-makers’ worden verheven. Waarin hun beleving de dramaturgie van de voorstelling bepaalt. Meer dan in veel (post)moderne dans is het werk van Arno performatief, gericht op de (zintuiglijke) ervaring. “Als je het werk van Arno ziet, dan weet je weer dat je een lichaam hebt, of bent.” (een toeschouwer.) Er is bewegingsesthetiek, en grote fysiciteit, vooral in de groepsstukken, maar bovenal is er een appel op de zintuigen, op de spiegelneuronen.

8 In *The Fifteen Project* ontwaarde ik drie compositorische bewegingen, steeds in gang gezet door de dansers: toenadering, spiegeling, verbeelding. In het begin van de voorstelling betreedt het publiek een open ruimte, nog zonder afbakeningen, met her en der een groepje stoelen. De dansers stellen zich voor, met behulp van een microfoon die

midden in de ruimte is opgesteld, ze noemen hun eigen namen en soms een geboortedatum erbij of een land van herkomst. Dan bewegen ze weer weg, om in de massa op te gaan. Een groep dansers wurmt zich vervolgens als een klun van lichamen door het verspreid staande publiek, niet dreigend, of dominerend, maar aan elkaar geklonken voortbewegend, leunend op elkaar, hulpeloos in feite, maar ook rust en steunpunten vindend, en gevend, dankbaar.

9 In een duet, dat volgt als drie van de vijf dansers loshaken/afhaken, wordt dit nog sterker zichtbaar. De voorstelling weekt hier los van de letterlijke interactie met de toeschouwers, al blijft de situatie tastbaar: wij zijn als toeschouwers getuigen van een bijzondere gebeurtenis. De twee dansers leveren zich aan elkaar over. Met hoge snelheid laten ze hun lange lichamen langs elkaar heen vallen om elkaar net op tijd op te vangen, met een gestrekte arm langszij, ieder een hand op de schouder van de ander, of om de borstkas. Het is spannend en opwindend, en het gaat steeds net goed.

10 Na een dergelijke eruptie worden de toeschouwers weer aan zichzelf overgelaten, aan de ruimte, aan de dynamiek van de groep in die ruimte. Arno laat met opzet de spanning vallen. De toeschouwers zijn op dat moment gezamenlijk verantwoordelijk voor de identiteit van de theatterruimte. Ze pakken stoelen, stellen ze als vanzelf op in een vierkant. Het publiek treedt gezamenlijk op om een nieuwe orde aan te brengen.

11 “De theatervoorstelling is, net als de mens, een levend organisme.” Ruth Little, Engels dramaturg, inspireert Arno tot het denken in netwerken, balans en

beweging in plaats van in lineariteit. Zij parafraseert met dank aan de chaostheorie: “Levende systemen bewegen zich voortdurend tussen orde en chaos”. Zodra die balans wordt doorbroken en er wanorde ontstaat, reorganiseert het organisme zich: “Deze systemen reageren op verstoringen in het milieu door te herschikken (...) Als er iets verandert, als het patroon verandert, ontwikkelt zich een nieuwe orde.” (Uit een toespraak voor Sadler’s Wells, Londen.) *The Fifteen Project* beweegt ook tussen georganiseerde chaos en strakke structuur, tussen speelsheid en uitdaging, tussen open, geïmproviseerd contact met de ander en in zichzelf opgaan - het eigen lichaam omsluitend met de armen.

12 Voor het bewegingsmateriaal leek mij cirkelen het uitgangspunt: om elkaar heen cirkelen, om de toeschouwers heen bewegen, rond jezelf draaien. Ook thematisch was er sprake van netwerken en cycli; in ieder geval geen lineariteit. Ik zag gebeurtenissen die verknoopt waren door spiegeling en variatie. De code leek te zijn: zich toe-eigenen, in het repertoire opnemen, uitvoeren en doorontwikkelen. Dit bepaalde ook de dynamiek van de voorstelling. Adem in, adem uit; van indrukwekkend naar verstild, van groep naar individu, van dichtbij naar veraf. Als de dansers een bepaald segment hadden afgerond, namen ze plaats op lege stoelen tussen toeschouwers. Samen met het publiek keken ze naar de voorstelling. Wim Selles, geluidsontwerper bij *The Fifteen Project*: “Deze benadering nodigt uit om de voorstelling te ervaren zoals de dansers haar beleven.” Wat betekent het om daar te staan dansen? Zijn wij niet allemaal vaak spelers in het licht van de werking van spiegelneuronen - worden wij niet voortdurend uitgenodigd tot *imitatio*? Het verhoogde voor mij ook de spanning en het gevoel van saamhorigheid van de voorstelling, om even zo dichtbij de danser te zijn.

13 “Wanneer mensen elkaar ontmoeten, delen ze gevoelens en bedoelingen.” (Iacoboni.) Mensen mogen elkaar naarmate ze elkaar meer imiteren. Dankzij spiegelneuronen ontstaat een gemeenschappelijke ervaring, en daarmee ook intimiteit. Wellicht, zo schiet mij te binnen, dat hier ook het ‘knuffelhormoon’ oxytocine debet aan is; dit zorgt ervoor dat we sociale gebeurtenissen associëren met gevoelens van plezier. Arno maakt hier gebruik van door imitatie tussen danser en toeschouwer te ontlocken. De toenadering kon heel letterlijk zijn; na een eruptie van bewegingen ging elke danser op een stoel recht tegenover een toeschouwer zitten. Zo werd een duet op touw gezet, waarbij de toeschouwers bijna altijd de bewegingen van de dansers volgden. Waarom? Omdat de bewegingen eerder te zien waren geweest? Omdat de danser ze rustig voordeed, herhaalde, uitnodigend keek, gevoelens van verbondenheid ontlokte? Of vooral omdat de toeschouwer nu zelf even ‘danser’ was en, wellicht ongemakkelijk, de ogen van andere toeschouwers op zich voelde?

14 “Willen de toeschouwers het voorgestelde aanemen?” De voorstelling moest een bepaalde openheid behouden, zo vond Arno; momenten van interactie, momenten van ‘niks’, van mogelijkheden. Hij wilde tijdens de ontmoeting in de theaterzaal blijven zoeken, tot aan de première, en ook daarna het proces gaande houden, ideeën de vrije loop laten, de voorstelling constant in beweging houden, als een levend organisme. “Hoe voel je dat je wordt meegenomen, dat je iemand als persoonlijkheid kan volgen, maar ook: identificatie, wanneer lukt dat?” Leert de voorstelling gedrag herkennen? Voel je als toeschouwer een betrokkenheid? Dit soort vragen stelde Arno de toeschouwers na afloop, maar uiteraard gingen de gesprekken niet

alleen over de inhoud; vorm en inhoud zijn immers net zo verbonden als denken en voelen. Kritiek op de voorstelling was er ook. Dat maakte de dialoog met de toeschouwers gewaagd, en Arno als maker ook kwetsbaar. “Waarom doe jij jezelf dit aan?” vroeg een collega na afloop van een gesprek. Is het inderdaad waanzin om je zo open op te stellen, tijdens de laatste fase van werken? Of is het een stap op weg naar het steeds persoonlijker maken van de theatervoorstelling, dicht bij de maker, dichtbij de danser, dichtbij de mensen die komen kijken, zoals Arno wil?

15 Arno: “Ik snap heel goed wat voor soort voorstelling het is. Het is heel persoonlijk en begint bij mijn verwondering dat, ondanks het feit dat onze hersens zo goed kunnen spiegelen, we ons toch vaak heel eenzaam voelen in ons leven.” In *The Fifteen Project* is er in ieder geval sprake van geëngageerde ontmoeting, die tijdelijk een alternatief biedt voor de ‘symptomen van vervreemding’ in de publieke ruimte. “Mijn interesse in sociale ontmoetingen, geeft mijn voorstellingen een algehele zachtheid, maar ook levendigheid,” denkt Arno. De ontmoeting vindt zowel in de theaterzaal plaats, als eraan voorafgaand, wanneer de dansers zich tussen het wachtende publiek mengen, en daarna, als Arno in gesprek gaat met toeschouwers. Een daarvan was regisseur Piet Arfeuille en hij reflecteerde: “Als de dans in deze voorstelling jouw stijl kenmerkt, vind je in mij een fan. Ik ervaar schoonheid.”

Londen, juni 2012

¹ De titel *The Fifteen Project* heeft een aanwijsbare ontstaansgeschiedenis maar heeft geen betekenis voor de uiteindelijke voorstelling.

Tijps

Productiehuis on the road

Een engel met verstand van bloed – Sandra Lange

Een engel met verstand van bloed schofelt het publiek een gezonde portie reflectie voor. In een intrigerende mix van tekst, spel, beweging, licht en geluid vertelt een medewerker van een slachthuis zijn verhaal, ook de zaken die gewoonlijk onbesproken blijven. De doffe klap na het slachtschot, het zoemen van de elektrische messen, de monotonie van het fatale bewegen en de schoonheid van de slacht. Feilloos en tot op het bot fileert deze 'doodmaker' zijn wereld, waar vlees zoet ruikt en verdooving een mechanisme om te overleven is. Welke gevolgen heeft het om dag in dag uit verantwoordelijk te zijn voor de grens tussen leven en dood? Wie realiseert zich nog dat het keurig verpakte stuk vlees in het supermarktschap ooit een dier was dat je over zijn warme neus kon aaien.

Première dinsdag 7 augustus in Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard, aldaar te zien van 6 t/m 11 augustus en van 1 t/m 4 september op Stadsfestival Zwolle. Een engel met verstand van bloed is een coproductie van Productiehuis Brabant met De Krachtcentrale.

Exit the King – Twan van Bragt

Een muzikale, tragikomische voorstelling over vergankelijkheid en roem. Doorspekt met ziellose muziek en vervreemdende beeldtaal. In een decor dat veel weg heeft van een televisiestudio. Een krakemikkig maar hard sprookje over de schaduwkant van ons verlangen naar prestige en macht, en de onmogelijke acceptatie van onze vergankelijkheid. Hoeveel succes je ook hebt, uiteindelijk verliezen we allemaal.

Reprise, te zien van 7 t/m 11 augustus in Huis van het Zuiden tijdens Theaterfestival Boulevard.

Dorota Sobczyk

TERRAS

Een terras met toeristen, waar ook ter wereld. Wie iets wil hebben, steekt zijn vinger op. Het leven is mooi en alles is te koop. TERRAS buigt zich over de vraag of altruïsme nog bestaat in een samenleving die beheerst wordt door producenten en consumenten. Waar alles draait om vraag en aanbod. Een nieuwe voorstelling van regisseur Lenneke Maas.

7 t/m 12 augustus Theaterfestival Boulevard Den Bosch, première 7 augustus, 7-8 november Plaza Futura Eindhoven, 9-10 november De NWE Vorst Tilburg. TERRAS is een productie van Drieons ondersteund door Productiehuis Brabant

Dorot Sobczyk / Marieke van der Schaar

The Fifteen Project | DUET

Uit de avondvullende voorstelling *The Fifteen Project* die afgelopen maart in première ging tijdens Festival CEMENT destilleerde Arno Schuitemaker samen met dansers Iker Arrue en Manel Salas een duet van 15 minuten. Als onderdeel van Dance Roads oogstte het duet al veel lof in Montreal, Turijn, Bordeaux, Cardiff en Arnhem. 'Overtuigend, van onuitlegbare charme en perfect geperformed.' - DFDanse

The Fifteen Project | DUET is o.a. te zien op 15, 20 en 22 september tijdens Gelderland Biënnale en op 4 oktober in De NWE Vorst. TFP | DUET is een co-productie van Generale Oost en Musis Sacrum / Schouwburg Arnhem met Productiehuis Brabant.

Paul Hoes, www.paulhoes.com

Een dieprijest tochtje – De zon schijnt niet in uw TV

Een intieme en troostrijke voorstelling van Anna van der Kruis, Eva Schram, Jan Sobrie en Michiel Van Cauwelaert.

Een voorstelling over een jong koppel. De intimiteiten tussen de twee worden als door een vergrootglas getoond. Het koppel is niet bang voor de dood. Ze denken er niet eens aan. Maar ze krijgen er wel mee te maken. Hun geluk is dat het leven met de dood soms ook troost. Omdat je door wil. Door moet.

Een dieprijest tochtje gaat op zaterdag 17 november in première in de Verkadefabriek en toert daarna door Nederland en Vlaanderen.

Niels Helminck

Klandizie – Karin Netten

Vroeger was er de buurtkroeg, de kerk en de winkeliersvereniging met al zijn maten erin. Nu worden Bertus en zijn zaak omringd door vreemden met totaal andere denken en levenswijzen. Terwijl zijn zoon wegdroomt en het mooie, allochtone buurmeisje de vader-zoonrelatie bepaald niet verbetert, blijft pa intens naar overzicht en zekerheid verlangen. Hij zet alles op alles om het leven zoals hij het kent te behouden en maakt zijn wereld kleiner en kleiner. Tot er enkel en alleen een overzichtelijke winkel van een aantal vierkante meters overblijft.

Klandizie gespeeld in lege winkelpanden gaat op vrijdag 7 december in première in 's Hertogenbosch, Verkadefabriek en strijkt vervolgens neer in o.a. Amsterdam Tolhuistuin, Den Haag Theater Dakota, Rotterdam Gouvernestraat | Alliantie Kruiskade, Nijmegen Willemskwartier, Roermond ECI Cultuurfabriek. De voorstelling wordt telkens vergezeld door een foto-expositie van Niels Helminck.

w.v.t.t.k.

Wat verder ter tafel komt

Huis van het Zuiden 2012

Drie jaar geleden sloegen Theater Artemis, Productiehuis Brabant en Het Zuidelijk Toneel de handen ineen. Gezamenlijk doopten zij gedurende Theaterfestival Boulevard Pand 18, Theater Artemis en de tussengelegen binnentuin om tot *Huis van het Zuiden*. Dit jaar wordt de samenwerking uitgebreid met MATZER Theaterproducties.

Je vindt *Huis van het Zuiden* op nog geen vijf minuten lopen van het festivalterrein, in hartje 's-Hertogenbosch. Hier ontmoeten theatermakers en theaterliefhebbers elkaar. In *De Huiskamer* komen om de dag schrijvers aan het woord over hun werk, dat wordt voorgedragen door acteurs die op Boulevard spelen. Voor het tweede jaar ben je bovendien getuige van de *Makersketting*, waarin theatermakers elkaar opdrachten geven die tijdens het programma worden gepresenteerd.

Monique van de Wijdeven

In de gezellige binnentuin van *Huis van het Zuiden* kunnen het publiek en de theatermakers naast een drankje genieten van (live)muziek en vers gebakken pizza's. Ook kinderen kunnen er spelen en zich lekker uitleven. Dagelijks draaien dj's in de binnentuin rond borrel- en etenstijd sfeervolle, zuidelijke achtergrondmuziek. In de weekends is er 's-avonds tussen 21.00 en 22.00 uur tevens livemuziek. Muziekredacteur/dj Dirk Verhoeven (kindamuzik.nl/kindamuzik.be) vraagt muzikanten van en buiten het festivalplein om hun zuidelijkste liedjes te spelen. Braboblues, southern rock of Middellandse Zeelieder: het komt allemaal langs tijdens de *Zang van het Zuiden!*-avonden. Zo brengt de Eindhovense band TIGRE BLANCO het

Vera van het Hof

Europese en het Amerikaanse Zuiden samen in haar gipsy met een twist (vr. 4 aug, 21 uur) en blaast blueszanger en mondharmonica-meester Big Pete je moeiteloos naar Chicago en Memphis (za. 11 aug, 21 uur). Hou de website en de Boulevard-festivalkrant in de gaten voor meer muzikale acts!

Voorstellingen in Huis van het Zuiden (Pand 18, St. Josephstraat 18): • *Exit the King* - 7 t/m 11 augustus (Productiehuis Brabant) • *Een engel met verstand van bloed* - 6 t/m 11 augustus (Productiehuis Brabant)
Op locatie: • *Dinner with Dad* - 2 t/m 5 augustus (Het Zuidelijk Toneel i.s.m. Stichting Nieuwe Helden)
 • *Augustus* - 9 t/m 12 augustus (MATZER Theaterproducties) • *De rode schoentjes* - 9 t/m 12 augustus (MATZER Theaterproducties)

Buitenshuis & bijzonder - Meer theatertips voor de komende Boulevard

Op het festivalplein kun je dit jaar naar een gewortelde muziekvoorstelling van De zon schijnt niet in uw TV. *BLUES IN BOXES* is een korte voorstelling in een zeecontainer, geïnspireerd op de blues. Niet als cultureel fenomeen, maar als manier om een verhaal te vertellen. Of je nu stedeling bent - 'concrete' - of een bewoner van het platteland - 'dirt' - onze angsten en verlangens zijn universeel. Sommigen zijn bang hun geliefde te verliezen, sommigen om hem of haar nooit tegen het lijf te lopen. Het werk van toneelschrijfster Anna van der Kruis (Heeze, 1981) is prettig kaal en filmisch. Voor dit project bundelt zij haar krachten met theatermaakster Mik van Goor en

rootszanger Mathijs Leeuwis (Waalwijk, 1985).

In de Productiehuis Brabant Studio in De Verkade-fabriek presenteert Theatergezelschap Drieons van 7 t/m 12 augustus *TERRAS*, een nieuwe voorstelling van regisseur Lenneke Maas. Zie ook: Productiehuis on the road

Laura & Laure

Onder de noemer LaLa onderzoeken de choreografen/dansersessen Laure Dever en Laura Vanborm naast hun gezamenlijke werk inmiddels ook de mogelijkheden voor individuele projecten. Zo maakt Laure plannen voor een nieuwe box *Yes, it (never) hurts to smile*, een installatie waarin de toeschouwer al fietsend zelf de energie genereert om korte dansfilms te bekijken die je meenemen langs verschillende gemoedstoestanden. Een box waarin je op elk tijdstip kan verdwijnen in een eenvoudige wereld van gevoel om er gelouterd weer uit terug te keren. December 2012 is de box klaar. Samen met Titus de Voogdt zet Laura Vanborm het parcours uit voor het realiseren van de voorstelling *Living like a dog in paradise* waarin zij twee mensen tonen die alles verloren en samen opnieuw proberen hun paradijs te creëren. Geïnspireerd door een fotoreportage van Martin Osborne: 'living like a dog in a car', een reeks beelden van honden in auto's, verwijzend naar mensen na de 'credit crunch'. Burgers die genooddaakt worden om in auto's, parken, tunnels... te gaan wonen nadat 'het systeem' als een kaartenhuis in elkaar zakte.

Verse Dans

Liefhebbers van nieuwe, verse nog nauwelijks getoonde dans noteren vast in de agenda 11, 12 en 13 oktober. In en om onze eigen studio's in de Verkade-fabriek brengen we dan voor de laatste keer het programma *Ruige Mest Verse Dans*, met werk van o.a. Arno Schuitemaker, Pia Meuthen, Tegest Pecht Guido, Marie Goeminne, Jan Martens en Jelena Kostić. (programma onder voorbehoud)

Monique van het Hof

Maand van de Waarheid

Op rijksniveau zijn er gevoelige klappen uitgedeeld in Noord-Brabant. Zo is Het Zuidelijk Toneel gevraagd om een nieuwe begroting te maken voor een miljoen minder en betekent het stoppen van de rijkssubsidie het einde van Danshuis Station Zuid. Voor de productiehuisen bracht het beleid van staatssecretaris Halbe Zijlstra al eerder duidelijkheid; zij werden al bij voorbaat uitgesloten van aanvragen in het kader van de subsidieregeling voor de basisinfrastructuur. Productiehuis Brabant sluit dan ook per 1 januari 2013 haar deuren. Plan is echter om (een deel van) de werking van Productiehuis Brabant voort te zetten in nieuwe vormen. Zo is er het plan om de theatertak onder de noemer De Studio's en onder de vleugels van Het Zuidelijk Toneel voort te zetten met vier makers van de nieuwe generatie, gekoppeld aan de vier grote steden in Noord-Brabant. Voor deze constructie is augustus een cruciale maand. Er is om ondersteuning gevraagd bij Fonds Podiumkunsten en bij de provincie Noord-Brabant. Op 1 augustus komt het FPK met de adviezen en half augustus worden de adviezen van de provincie verwacht. Daarnaast opteerde Productiehuis Brabant bij de provincie voor de nieuwe functie ontwikkeling dans. Ook hierover zal half augustus meer duidelijkheid komen.

Agenda

ma 6 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

di 7 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

di 7 aug - 22:00
Exit the King
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

wo 8 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

wo 8 aug - 22:00
Exit the King
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

do 9 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

do 9 aug - 22:00
Exit the King
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

vr 10 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

vr 10 aug - 22:00
Exit the King
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

za 11 aug - 19:30
Een engel met verstand van bloed
Huis van het Zuiden, Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch festivalboulevard.nl 0900-3372723

za 1 sept - 16:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

za 1 sept - 20:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

zo 2 sept - 16:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

zo 2 sept - 20:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

ma 3 sept - 16:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

ma 3 sept - 20:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

di 4 sept - 16:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

di 4 sept - 20:30
Een engel met verstand van bloed
Stadsfestival Zwolle, Theater De Spiegel Zwolle stadsfestival.nl

za 15 sept
The Fifteen Project | DUET
Gelderland Biënnale Arnhem

do 20 sept
The Fifteen Project | DUET
Gelderland Biënnale Arnhem

za 22 sept
The Fifteen Project | DUET
Gelderland Biënnale Arnhem

do 4 okt - 20:30
The Fifteen Project | DUET
Theater De NWE Vorst Tilburg

do 11 okt
RUIGE MEST [verse dans]
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch productiehuis.nl 073-6125579

vr 12 okt
RUIGE MEST [verse dans]
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch productiehuis.nl 073-6125579

za 13 okt
RUIGE MEST [verse dans]
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch productiehuis.nl 073-6125579

do 15 nov - 21:00
Een dieprijest tochtje try-out
Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

vr 16 nov - 21:00
Een dieprijest tochtje try-out
Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

za 17 nov - 21:00
Een dieprijest tochtje première
Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

vr 30 nov - 21:00
Een dieprijest tochtje
Theater Kikker Utrecht theaterkikker.nl 030-2319666

za 1 dec - 21:00
Een dieprijest tochtje
Theater Kikker Utrecht theaterkikker.nl 030-2319666

do 6 dec
Klandizie try-out
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

vr 7 dec
Klandizie première
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

za 8 dec
Klandizie
Productiehuis Brabant Studio, Verkadefabriek 's-Hertogenbosch verkadefabriek.nl 073-6818160

di 11 dec
Klandizie
Gouvernestraat | Alliantie Kruiskade (o.v.) Rotterdam

wo 12 dec
Klandizie
Gouvernestraat | Alliantie Kruiskade (o.v.) Rotterdam

do 13 dec
Klandizie
Gouvernestraat | Alliantie Kruiskade (o.v.) Rotterdam

vr 14 dec
Klandizie
Festival Winters Binnen, Tolhuistuin Amsterdam wintersbinnen.nl 020-6364146

za 15 dec
Klandizie
Festival Winters Binnen, Tolhuistuin Amsterdam wintersbinnen.nl 020-6364146

zo 16 dec
Klandizie
Festival Winters Binnen, Tolhuistuin Amsterdam wintersbinnen.nl 020-6364146

wo 19 dec
Klandizie
Theater Dakota Den Haag theaterdakota.nl 070-3265509

do 20 dec
Klandizie
Theater Dakota Den Haag theaterdakota.nl 070-3265509

vr 21 dec
Klandizie
Theater Dakota Den Haag theaterdakota.nl 070-3265509

za 22 dec
Klandizie
Theater Dakota Den Haag theaterdakota.nl 070-3265509

do 27 dec
Klandizie
Willemskwartier i.s.m. Nijmeegse instellingen Nijmegen willemkwartijnijmegen.nl

vr 28 dec
Klandizie
Willemskwartier i.s.m. Nijmeegse instellingen Nijmegen willemkwartijnijmegen.nl

za 29 dec
Klandizie
ECI Cultuurfabriek Roermond ecicultuurfabriek.nl 0475-317171

do 10 jan - 20:30
Een dieprijest tochtje
Plaza Futura Eindhoven plazafutura.nl 040-2946848

za 12 jan
Een dieprijest tochtje
Malpertuis Tielt malpertuis.be 051-406290

Het Atelier & De Collectie Productiehuis Brabant

Productiehuis Brabant

Vanuit ons hoofdkwartier in de Verkadefabriek 's-Hertogenbosch helpen we makers op weg – vaak paden op die nog niet op de culturele kaart stonden ingetekend. Dat levert jaarlijks producties op die in binnen- en buitenland te zien zijn. Ook zijn we grondlegger van Festival CEMENT dat – in samenwerking met Huis van Bourgondië – hoge ogen gooit. Zo dragen we sterk bij aan een levendig podiumkunstklimaat onder de rivieren.

De Collectie

Onder de noemer De Collectie gaan we een intensieve samenwerking aan met gevorderde makers. Deze regisseurs, choreografen en schrijvers krijgen een 'wildcard' die een paar jaar geldig is. Zo kunnen ze met steun van Productiehuis Brabant ontdekken wat ze – nog meer – in hun mars hebben. Onder de vlag van De Collectie komen elk seizoen grotere reis- en/of locatieproducties en kleinere projecten tot stand. Bovendien stelt het productiehuis budget beschikbaar voor randactiviteiten, zoals onderzoek, exposities en debatten.

Het Atelier

Welkom in Het Atelier, waar beginnende regisseurs, choreografen en schrijvers voor een korte periode aan de slag gaan. Met zowel facilitaire als inhoudelijke steun van Productiehuis Brabant krijgen ze de vrijheid om vragen te stellen en te experimenteren. De gebruikers van Het Atelier kunnen daarbij rekenen op coaching of mentorschap van externe dramaturgen en schrijvers. Deelnemers aan Het Atelier sluiten hun werkperiode met een presentatie af. Dat kan werk-in-woording zijn, maar ook een lezing of een voltooide productie.

Productiehuis Brabant

■ Artistieke leiding: Pietjan Dusee ■ Zakelijke leiding: Eric Japenga ■ Artistieke coördinatie en marketing: Heleen Volman ■ Secretariaat en boekhouding: Suzanne Huijs ■ Publiciteit: Dirk Verhoeven ■ Productie: Klaas Tops ■ Productie-assistentie: Job de Gouw

